

TÜRKİYE’DE TEMSİLİ DEMOKRASİNİN TEMSİL EDEMEDİĞİ UNSUR: KADIN-MALATYA ÖRNEĞİ

Leyla KAHRAMAN*

ÖZET

Türk kadını hala siyasal alanda –kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesinin üzerinden yetmişten fazla yıl geçmiş olmasına rağmen belirleyici ve etkin bir aktör olarak yer almamakta/alamamaktadır. Türkiye’de demokrasi ve demokratikleşme söylemleri her geçen gün daha da yüksek sesle dillendirilirken, demokrasinin özünü zedeleyen bu durum, temsilde adaletsizliğe yol açan, eksik temsil sorunu gözardı edilmektedir. Türk kadını siyasal alanın üç boyutunda da –parlamentoda, yerel birimlerde ve siyasal partilerde- çok düşük düzeyde yer almaktadır. Bu çalışmada Malatya örneğinin de bu yönden Türkiye bütünüyle ne denli örtüştüğü niceliksel verilerle desteklenerek gözler önüne serilmiştir. Malatya örneğinden yola çıkılarak, siyasal alanda her boyutuyla çok sınırlı katılım düzeyi göz önüne alındığında, Türk kadınının siyasal alandaki mevcut konumunun hiç de şaşırtıcı olmadığı söylenmelidir.

Demokrasi, yurttaşların siyasal alanda temsili açısından en geçerli çözüm yolu olarak görülmesine rağmen farklı unsurların eşit temsili sağlamada yeterince başarılı bir sistem olamamıştır. İdeoloji/toplumsal grup/cinsiyet, vb. unsurlar açısından farklılık taşıyan kesimler ortak iradenin birer parçası olarak siyasal alanda temsil etme/edilme hakkına sahiptir. Temsil durumuna cinsiyet temelinde bakıldığında kadın ve erkeğin temsili açısından iki cins arasında büyük bir uçurum olduğu, erkek baskın –yüzyıllar boyu erkeğin tekelinde olan- bir siyasal iradenin mevcut olduğu görülmektedir. Nitekim günümüzde bile kadının yurttaş olarak siyasal alandaki eksik/yetersiz temsiline neden olan görünür ya da görünmez engelleri aşmada demokratik mekanizmalar tam anlamıyla etkili olamamışlardır. Kadının genel ve yerel siyasetteki yokluğu/eksik temsili demokrasinin özüne aykırı olmakla birlikte, mevcut haliyle “kadınsız demokrasi” olabileceğine inananlar eksik demokrasi anlayışlarıyla demokrasi idealinden uzaklaşmaktadırlar.

Siyasal Temsilde Demokrasinin Anlamı ve İşlevi

Demokrasi tek tek bireylerin iradesini aşan kolektif irade ve kolektif kararlar alanına ait olan bir örgütlenme biçimidir. Demokrasinin özünü kabaca ortak karar verme sürecinde halkın denetimi ve bu

* Dr., İnönü Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

denetimin kullanılmasında herkesin eşit haklara sahip olması ilkeleri oluşturmaktadır. Halk denetimi ve siyasi eşitlik ilkelerinin hayata geçirilme derecesi olan demokrasi; ortak karar vermeye, eşit katılım idealine çok veya az yaklaşılma derecesidir. Sonuç olarak, eğer bir hükümet seçimler yoluyla halka karşı sorumluyorsa, genel oy ilkesi geçerliyse, medeni ve siyasi haklar yasal olarak güvence altına alınmışsa böyle bir devletin demokratik olduğu söylenebilir. Fakat şu da bir gerçektir ki, pratikte hiçbir devlet halk denetimi ve siyasi eşitlik ilkelerini olması gerektiği gibi uygulamaz, bu nedenle de demokratikleşme işi asla tam olarak sona ermez (Beetham, Boyle, 1998:1-3).

Modern demokrasi kuramlarının başlangıç noktasını “rıza” oluşturur. Çünkü demokratik geleneği yeniden canlandıran, hükümetin ancak “doğal olarak” özgür nesnelere onayıyla meşruluk kazanan bir mekanizma olduğu düşüncesi olmuştur. Bu bağlamda bireylerin rızası/onayı siyasal iktidarın belirlenmesi ve sürdürülmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Diğer yandan rıza/onay sahibi bireyler siyasal iktidar tarafından tanımlanarak belirlenmekte ve meşruiyet kazanmaktadır. Bu nedenle siyasal iktidarın –bir ideal olarak- demokratiklik düzeyi yurttaşların rızalarının siyasal alana yansıma düzeyiyle birebir ilintilidir. Demokratik siyasal sistem tüm yurttaşları siyasal alana dahil etmek ve ortak iradeyi oluşturmak gibi iddialı bir ideale dayanmaktadır. Doğrudan demokrasi deneyimi bile bu ideali tam anlamıyla gerçekleştirememiştir. Ki modern devlet artık Atina demokrasisi gibi doğrudan demokrasiyi değil temsili demokrasiyi gerektirmiştir. Nicelik açısından doğrudan katılımın mümkün olmayışı artık bireylerin iradelerini seçtikleri kişiye devrettikleri kişiler yoluyla kullandığı temsil mekanizmasını ortaya çıkarmıştır. Modern demokrasiler iktidarın temsil yoluyla devredilmesine dayanmaktadır (Sartori, 1996: 32). Temsili demokrasi, demokrasinin sınırlı ve dolaylı bir biçimi olup bu nitelikler, demokrasinin belirli dönemlerde yapılan seçimlerle işletilmesi sonucunda gerçekleşmektedir. Halk iktidarı –kendisini yönetecek olanları- seçimlerle belirler, halkı temsil edecek olanlar –azınlık- halk adına kararlar alır ve yönetim işlevini yerine getirir (Türk’üne, 2003: 189,191). Seçimler sonucunda seçilen temsilciler, seçen halkın homojen bir topluluk olmayışından dolayı –halkın kendi içinde bir takım farklılıklar taşımasından dolayı- tüm halkın değil sadece baskın çoğunluğun temsilcisidir (Arblaster, 1999: 15). Demokrasinin kökeninde yeralan “demos” birçok öğeden oluşmaktadır. Halk kavrayışı, sosyal, kültürel, ekonomik, siyasal, vb. açılardan farklı birçok unsuru bünyesinde barındırmaktadır. Bu farklılıkların siyasal alana yansımaları, ortak iradenin göstergesidir. Pratikte ise farklılıkların her zaman siyasal alana yansımadağı ve temsil olanağı bulamadığı görülmektedir.

Siyasal Alanda Kadının Temsili

Demokrasi, insanın doğuştan gelen hak ve özgürlüklere sahip eşit ve özgür bir varlık olarak kabul edilmesiyle (temel haklar) bir özlem olarak doğan, bu eşit ve özgür insanların kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesi gerektiği inancıyla (siyasal haklar) vücut bulan bir siyasal anlayışı ifade etmektedir (Koray, 1998:456). Özünde, bireyi amaç olarak kabul eden bir düşünceden hareketle, bireyin kendini varetmesi, özgürleşmesi, eylem sahibi (fail) olarak seçme hakkını kullanabilmesini sağlayan bir sistem olduğu için demokrasi istenmektedir. Bugün en ileri gelişme düzeyinde bile insan haklarının gelişimi ve demokratik uygulamalar, ekonomik, kültürel, siyasal yapıdan kaynaklanan çeşitli güç ilişkilerinin varlığını tümüyle değiştirebilmiş değildir. Modern toplumlarda çeşitli iktidar biçimleri, kendilerini yeniden üretecek kuralların konulması, kaynakların sağlanması açısından birbirleriyle bütünleşmişlerdir. Nitekim bu konudaki en açık örnek, erkek egemen ailenin, aile içinde kadının ikincil konumunu belirlemesi yanında erkeğin iktidarının ev dışında da sürdürülmesini sağlayacak toplumsal bir işbölümü ve örgütlenme getirmesidir. Bu örgütlenme içinde erkek, toplumsal rolünde bağımsızlık, otorite ve toplumsal önem kazanırken, kadın bağımlılık, güçsüzlük ve toplumsal açıdan değersizlikle karşılaşmaktadır. Üstelik bu durum yine kadın aracılığıyla, kadının annelik rolüyle kendini yeniden üretme ve devam ettirmesine çanak tutmakta ve kadın, erkeğe “yasal egemenlik hakkı” veren bu toplumsal örgütlenmenin sürdürülmesinde birinci derecede rol oynamaktadır (Koray, 1998: 458).

Kadının toplumsal rolüne koşut olarak siyasal alanda da edilgen ve tabi bir konumda yer alması temsilde adaletsizliğe neden olmaktadır. Bir bireyi, bir grubu/kesimi/sınıfı/cinsi ya da kendini temsil etmek anlayışlarından birine dayanan temsil, siyasal alandaki bu unsurların siyasal iradeye yansınmasıyla ancak tam anlamıyla gerçekleşir. Cinsiyet temelinde bakıldığında, yüzyıllardır erkek egemen bir siyasal yapılanmada, kadının siyasal alana girmesi ve orada temsil edilen ve de temsil eden niteliğine kavuşması farklılıkların temsili açısından büyük önem taşımaktadır. Nitekim kadın erkekten farklı nitelikler taşımaktadır ve kadının erkekten farklı bir doğası vardır. Bu açıdan yani farklılıkların temsili açısından kadının siyasal alanda temsil edilmeye hakkı vardır. Bunun dışında bir birey ve bir yurttaş olarak kadının sırf kadın olduğu için siyasal alandan uzaklaştırılması demokrasinin siyasal eşitlik anlayışına ve ideale ters düşmektedir.

Demokrasi deneyimi açısından idealize edilen Atina demokrasisine bakıldığında yurttaşlık hakları ve sorumluluklarını bir azınlıkla sınırlandırıldığı ve mülkiyete dayalı ayrıcalıkla bir ilgisi olmadığı halde, kadınların, göçmenlerin ve kölelerin dışlandığı görülmektedir.

Siyasal alana dahil olamayanlar/ birey oldukları bile kabul edilmeyenler bu şekilde çifte bir yoksunlukla karşı karşıya kalmışlardır. Çünkü demokratik katılım talebinde bulunamadıkları gibi kendilerine ait çıkarlar olarak öne sürebilecekleri ayrı çıkarları da yoktur. Çocuklar, deliler, efendilerinin uzantıları olarak var olan hizmetçiler ve en kesin şekilde erkeklerin altında sınıflanan kadınlar da dışarıda kalmıştır. 19. yüzyıldan itibaren mülkiyet kısıtlaması aşılmaya başlanmış ve oy hakkı erkeklerin çoğunluğunu kapsayacak şekilde genişlemiştir. Fakat kadınların erkekler tarafından temsil edildikleri düşüncesi güçlü bir biçimde yerini korumuştur. Oy hakkının genişletilmesine karşı olanlar, kadınların kendilerine ait bir söz hakkına ihtiyacı olmadığını, çünkü onların çıkarlarını koruyacak babaları ve kocaları olduğunu, bu nedenle kadınları ayrı düşünmenin anlamsız olduğunu ısrarla vurgulamışlardır. Nitekim uzun ve güçlüklerle dolu reform mücadelelerinde kadınlar, kendilerinin de birey olduklarını, kişilik, mülkiyet ve çocuklar üzerindeki kişisel hakları erkeklerle paylaşmaları gerektiğini, vurgulamışlardır. Nitekim bu süreçte liberalizm, kadınların davalarını yürütmede koşullarını belirlemiş ve rızanın kadınları da içermesi cezbedici bir nitelik kazanmıştır (Phillips, 1995: 39, 40).

Siyasal ve toplumsal alandaki mevcut duruma ve tarihsel sürece bakıldığında farklı toplumsal ihtiyaçları olan iki ayrı grubu oluşturan kadınlar ve erkeklerin aynı derecede özgür ve özerk olmadıkları görülmektedir. Kadınların siyasal alanda çok uzun bir süre rıza gösterenler dışında bırakıldıkları da göz önüne alınırsa kadının siyasal alandaki konumunun nedeni çok iyi anlaşılabilir (Phillips, 1995: 47). Demokrasi üzerine yapılan tüm tartışmalar neredeyse tamamen yüzyıllar boyunca kadınlar yokmuş gibi süregelmiştir ya da kadınlara yerini bildirmek için onlardan sözedilmiştir. Bu tarihsel süreç içerisinde yalnızca yaşayan erkeklerin değil, erkek kategorisinin kendisini amansız bir şekilde ayrıcalıklı kılmanın, siyasal kuramı ve pratiği ne derece biçimlendirdiği gerçeği ancak çok yakın zamanlarda araştırılmaya başlanmıştır. Yüzyıllardır süregelen ve olağan kabul edilen siyasal alanda erkek egemenliği ve bu egemenlik anlayışının toplumsal, kültürel ve siyasal birçok mekanizmayla yeniden üretilmesi kırılması zor bir döngü oluşturmuştur. Öyle ki uzun yüzyıllar boyunca kadınların siyasal alanda yeralmayışı yadırganmadığı gibi demokrasinin özüne aykırı bir durum olarak da görülmemiştir. Temsilde adalet tartışmasına cinsiyet penceresinden bakılarak siyasal eşitlik açısından yaklaşılması ve cinslerin eşitliği ve eşit temsil anlayışının yerleşmesi ise hayli uzun zaman almıştır. Nitekim sözde kabullenilmiş olsa bile uygulamada bu eşitliğin mevcudiyeti tartışılır durumdadır.

Siyasal iradenin oluşumu açısından temsilci olmak isteyenlerin halkı temsil yeteneğine sahip olması yeterli ve gerekli unsur olup

demokrasi açısından önemli olan da bu yeteneğin taşınıp taşınmamasıdır. Siyasal temsilde cinsiyete vurgu yapılmasının nedeni cinsiyet unsurunun ne yazık ki siyasi eşitliğe aykırı bir biçimde temsilci olmayı sağlayıcı ya da önleyici bir etki taşıyabilmesidir. Demokrasinin en temel dayanaklarından biri siyasi eşitlik ilkesi yani siyasi iktidarın belirlenmesinde herkesin eşit paya sahip olmasıdır. Siyasi temsil mekanizmasında temsili üstlenecek olan bireyin kadın ya da erkek olması temsilci seçilmesi açısından önem taşımamalıdır. Önemli olan temsilcinin siyasi becerileri ve nitelikleridir. Ne var ki kimi zaman cinsiyet siyasi temsil mekanizması içerisinde büyük önem taşıyabilmekte ve siyasal alandaki rekabette erkek olmak avantaj sayılırken, kadın olmak dezavantaj sağlayabilmektedir. İşte bu yaklaşım, siyasal temsilde adaleti sağlayabilmek için cinsiyet ayrımı yapıldığının vurgulanmasına ve bu durumu önleyici kimi çözüm arayışlarına girilmesine neden olmaktadır.

Belirli bir demokratikleşme düzeyine ulaşmış ülkelerde kadınlar, belirli bir süredir oy kullanma hakkını erkeklerle paylaşarak, seçimlerde aday olarak, ülkelerindeki herhangi bir görev için mücadele ederek biçimsel eşitliği yaşamaktadırlar. Kadınlar nüfusun neredeyse yarısını oluşturmakta ve seçimlerde oy kullanma oranları da hemen hemen erkeklerinkiyle aynı düzeyde gerçekleşmektedir. Kadınların oy kullanma hakkını kazanma tarihleri Avusturalya’da 1902, Batı Almanya’da 1919, ABD’de 1920, Birleşik Krallık’ta 1928, Türkiye’de 1935 ve İsviçre’de çok gecikmiş olarak 1972’dir (Pllipse, 1995: 82). Fakat kadınların oy kullanma hakkını kazanmadan sonraki mücadeleleri yetersiz temsillerine ilişkin olmuştur. Seçenlerle seçilenler arasındaki cinsiyet temelindeki orantısızlık siyasal temsil ilişkisi açısından büyük bir dengesizliği yansıtmaktadır. Varolan temsilcilerin cinsiyet açısından büyük oranda homojenlik taşıması bu durumun temel göstergesidir. Herhangi bir toplumsal kategorinin sürekli olarak yetersiz temsil edilmesi, siyasal iradenin temsil yeteneği açısından bir sorun olduğunu göstermektedir. Temsilcilerin nüfusun bütününe yansıtmaktan bu denli uzak olmasında tesadüfi bir sonuç aramak mümkün değildir. Kadınların doğal olarak siyasete ilgisiz oldukları anlayışı bir önyargı olarak bir kenara bırakılırsa, onların katılımını önleyen bir şeyler olduğu gerçeğini göz ardı etmemek gerekmektedir. Sürekli olarak kadınların seslerini dışlayan bir temsil sistemi yalnızca adaletsiz olmakla kalmamakta bu niteliğiyle gerçek anlamda bir temsilden bahsetmek bile gerçekçi olmamaktadır.

Cinsiyet temelinde siyasal eşitliğin sağlanması temsil mekanizmasında her iki cinsin de kendini ifade etme ve siyaset yapma olanaklarından eşit bir biçimde faydalanması ve siyasal alanda eşit şartlarda mücadele etmesinin sağlanması ile gerçekleşebilir. Fırsatlarda ve koşullarda eşitlik sağlandığı takdirde ancak demokrasinin de gereği olarak temsil düzeyinde eşitliğin sağlanması mümkündür.

Türk Demokrasisinde Kadının Yeri

Türkiye’de kadının siyasal alana katılım mücadelesi uzun bir siyasi geçmişe sahip olmakla birlikte resmi anlamda siyasal alana kabul edilişi 1935 yılında olmuştur. Siyasal iktidarın da kadını bu yönde desteklemesi kadının siyasal alanda temsil eden ve edilen niteliğini kazanmasını sağlamıştır. TBMM’nin 23 Aralık 1934 tarihli toplantısında Meclis başkanı Kazım Özalp IV. Dönemi bitiriş konuşmasında kadınlara verilen seçme ve seçilme hakkı ile ilgili meclise hitaben şu sözleri söylemiştir. “ ... Dördüncü Büyük Millet Meclisi Türk kadınına verdiği onurlu, siyasal orun ile ulusal borçlarından en büyüklerinden birini ödemiştir. Kurtuluş savaşına kanile, canile girişen Türk kadınının ulus işlerinde sözü olması pek doğru, pek yerinde idi. Türk kadınının bilinen yararlığına genişlik vermek ülke için çok asıgılı olduğu bellidir. Bu yüzden, kadınlarımızın köy, kent işlerine olduğu gibi bütün ulus işlerine de bakabilmeleri için yaptığımız kanunlarla gerçekten övünebilirsiniz...” (Güneş, 2003:3).

5 Aralık 1934’de Teşkilat-ı Esasiye kanunu ile Milletvekili Seçilmesi Kanunu’nda yapılacak değişiklik için başbakan İsmet İnönü şu sözleri söylemiştir:

“...Yakın gelecekte, Türk Devletinin ve Türk ulusunun geniş kudretlerinin sırrı anlaşıldığı zaman, bunun başında ilk günden beri Türk inkılabının Türk kadınına verdiği haklar esaslı bir delil olarak ileri sürülecektir. Bizim bugün yaptığımız bu teşebbüs, Büyük Millet Meclislerinin ve Türk İnkılabının yıllardan beri güttüğü siyasanın tam bir var mıdır...Bizim inkılabımızın, bu memlekette görülen bir çok ıslahat teşebbüslerinden en baş ayrımlarından biri, kadınlara verdiğimiz mevki ve kadınların haklarını tanımakta gösterdiğimiz isabettir. Türk İnkılabı denildiği vakit, bunun, kadının kurtuluş inkılabı olduğu beraber söylenecektir... Kadınları hakkından mahrum edilmekle yarı yarıya kötürüm bir hale getiren ulusumuzun üstünden bu baskıyı kaldırması, Atatürk’ün başlıca hizmetleri arasında sayılacaktır...Gelecek nesil dördüncü Büyük Millet Meclisi’nin bütün işlerini anarken, Türk kadınına bütün hakları vermek, kötü bir sistemin kendilerini karanlıkta bırakan usullerinden onları kurtarmak için gösterdiğimiz gayretleri daima şükranla, minnetle tekrar edecektir. Türk kadınının memlekete hizmetleri, onun kurtuluşunu tamamlamakla taçlamış oluyorsunuz...” (Güneş, 2003:8,9).

Kadınları hak ettiği yerde görmek için büyük bir heyecanla çıkarılmış olan bu kanunla ilerde kadını daha çok siyasi hayatın içinde görmek temennisi yer almakta hatta bundan emin bir düşünce sezilmektedir. Ne yazık ki gelecek hiç de beklenildiği gibi olmamış, hala kadınların meclise il kez girdiği andaki katılım oranı (%4.51, son

seçimler itibarıyla bu oran %4.36’dır) -bırakın geçilmesini-yakalanamamıştır bile (Çizelge:2).

Türkiye’de yasal olarak siyasal haklarını elde etmiş olan bireysel siyasal katılımı –kimi zaman niteliği erkelerce belirlense ve niceliği nispeten düşük olsa bile- ataerkil düzen içerisinde engellenmeden gerçekleştiren kadın, tümüyle kamusal eylem niteliği taşıyan “siyasal temsil” açısından aynı durumda değildir. Siyasal temsil açısından birtakım engeller ve olumsuzluklar mevcuttur. Nitekim siyaset diğer kamusal etkinliklerin taşıdığı engelleri taşımak yanında ayrıca iktidar ilişkilerinin ideolojik söylemini üretme, kurumsallaştırma ve yeniden üretme bağlamındaki işlevleri gereği “modern” de olsa ataerkil düzenin temel belirleyicisi olma özelliği taşımaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında; eğitim, çalışma yaşamı gibi diğer kamusal etkinliklerinde en azından nicel anlamda aşılmaya yüz tutan kadın-erkek eşitsizliğine karşın siyaset hala belirgin bir biçimde erkek egemenliğinde sürdürülmektedir (Yaraman, 1998: 434).

Demokrasi kavramına birçok farklı anlam yüklenerek siyasal tartışmaların baş tacı edildiği bir ülkede, demokrasinin temellerinden biri olan temsilin kadınlar açısından ne anlama pek yaygın bir biçimde sorgulanmadan geçiştirilmektedir. Bu durumun çok açık ifadesi; kadınsız demokrasinin doğal karşılanması, kadınların yaşamını ilgilendiren konularda erkeklerin karar alabilmesinde bir gariplik görülmemesi ve bu durumun da çok doğal karşılanmasıdır. Bu çerçevede şu soruları sormak çok anlamlıdır. Türkiye’de siyasal yaşamın görünürde değil ama görünmez duvarlar nedeniyle kadınlara kapalı mı? Yoksa kadınlar siyasetten hoşlanmadıkları, ilgi duymadıkları, yeterince bilgi ve cesarete sahip olmadıkları için mi siyasette ve siyasal birimlerde yoklar? Her siyasal toplantıda, mitingde, kampanyada en önlere yer alan kadınlar neden siyasi partilerin örgüt yapıları söz konusu olunca birdenbire yok olmaktadır? Bunlar Türkiye’de henüz ciddi olarak yanıtlanamamış olan sorulardır (Üşür, 1998: 531-532).

Kadının siyasal alanda konumlanması ile ilgili sorunlar çerçevesinde çözüm üretilmesi gereken esas konu Türk kadınının siyasi karar alma süreçlerine aktif olarak katılmasının ve siyasal alandaki görünürlüğünün artmasının sağlanmasıdır. Kadınların siyasi yaşamda yeterli düzeyde temsil edilmemesinin getirdiği iki temel sakınca var: Birincisi mevcut durumun ülkemizdeki cinsiyet ayrımcılığının kökleşerek kadının siyasetten uzak durmasının bir teamül olarak yerleşmesine yol açmasıdır. İkincisi ise daha makro düzeyde, doğrudan demokrasi ve insan hakları anlayışı ile ilgili olup demokrasinin özünü oluşturan temsil ve temsilde adalet kavramlarının hayata geçirilememesine yol açmasıdır. Bu durum sadece kadının siyasi katılımı sorunu olmayı aşmakta taşıdığı

siyasal nitelik itibarıyla demokratik insan hakları sorunu şeklini almaktadır (Gürel, 2006).

Siyasal sistemin işleyişi açısından yerel ve genel siyasette kadının temsilinin neden gerekli olduğu sorusunun yanıtı kadınların siyasal alandaki varlığını açıklayabilmek açısından büyük önem taşımaktadır. Bu soruya verilebilecek yanıtlar elbette tartışılabilir. Bununla birlikte tartışmasız kabul edilecek tek nokta vardır o da siyasal alanda temsilde adalet ve eşitlik için cinsiyetler arasında eşitliğin sağlanmasının gerekliliğidir. Farklı toplumsal grupların toplumsal karar süreçlerinde temsil edilmesi, demokrasinin olmazsa olmaz koşuludur. "Ben hepiniz için en iyisini yaparım" diyen bir grubun/cinsiyetin temsilcisi olsa olsa diktatör olur. Kadınlar ve erkekler, mahalleyi, şehri, köyü, aynı biçimde kullanmaz. Sorunları, ihtiyaçları ve beklentileri farklıdır. Yaşanılan çevrenin sunduğu ekonomik ve toplumsal olanaklardan yararlanma fırsatları aynı değildir. Birlikte yaşanılan çevreye yönelik politikalar (ya da politikasızlıklar) ve uygulamalar, kadın ve erkekleri farklı biçimde etkiler. Bu nedenle, kadınları "farklı bir toplumsal grup" olarak kabul etmek bu ve siyasal alanda varolmaları gerektiğinin de farkına varmak gerekmektedir (Bora, 2006).

Türkiye'deki siyasi sistem, siyasi parti yapıları, kadının toplumsal, kültürel ve ekonomik konumu ile bunlara bağlı olarak ortaya çıkan özgüven eksikliği, kadınların eksik temsiline zemin hazırlayan faktörlerin başında gelmektedir¹. Bu özgüveni kendinde bulan ve katılım konusunda son derece aktif ve kararlı bir tutum sergileyen az sayıda kadın da siyasal karar alma mekanizmalarında varolma mücadelelerinde siyasal düzenin erkek egemen duvarına çarpmaktadırlar (Gürel, Şimşek, Yılmaz, 2006).

Türkiye'de cumhuriyetin kuruluşundan günümüze dek gelen süreçte bakıldığında kadınların niceliksel açıdan nüfusun neredeyse yarısını oluşturduğu görülmektedir (Çizelge:1). Nüfustaki kadın ve erkek eşitliği ne yazık ki parlamentoya aynı şekilde yansımamıştır. 1935 yılında nüfusun yaklaşık % 51'ini oluşturan kadınlar parlamentonun % 4.51'ini, 2000 yılında da nüfusun % 49.3'ünü oluşturan kadınlar 2002 seçimleri itibarıyla parlamentonun %4.36'sını oluşturmuşlardır.

¹ Ecevit, Yıldız (et.al), a.g.e

Çizelge 1: Türkiye’nin Yıllara Göre Nüfus Dağılımı

Yıllar	Toplam Nüfus	Kadın Nüfus	Erkek Nüfus	Kadın Nüfusun Toplama Oranı	Seçilen Kadın Milletvekili Oranı/Seçim Dönemi
1927	13.648.270	7.084.391	6.563.879	51.91	---
1935	16.158.018	8.221.248	7.936.770	50.89	4.51
1940	17.820.950	8.922.038	8.898.912	50.06	3.72
1945	18.790.174	9.343.594	9.446.580	49.73	3.51
1950	20.947.188	10.374.631	10.572.557	49.53	0.63
1955	24.064.763	11.831.342	12.233.421	49.16	0.74
1960	27.754.820	13.590.932	14.163.888	48.97	1.36
1965	31.391.421	15.394.457	15.996.964	49.04	1.77
1970	35.605.176	17.598.190	18.006.986	49.43	1.11
1975	40.347.719	19.602.989	20.744.730	48.59	1.33
1980	44.736.957	22.041.595	22.695.362	49.27	0.88
1985	50.664.458	24.992.483	25.671.975	49.33	3.00
1990	56.473.035	27.865.988	28.607.047	49.34	1.33
1997	62.865.574	-	-	-	2.36
2000	67.803.927	33.457.192	34.346.735	49.34	3.82
					4.36
					/2002-

“Türkiye’de Nüfus ...”, 2006) verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Yerel seçimler açısından kadınların siyasal alandaki varlığı daha geç bir tarihte gerçekleşmiştir. 1950 yılında ilk kadın belediye başkanı Mersin’den, 1968’de de ikinci kadın belediye başkanı İzmit’ten seçilmiştir. 1984 yılında seçilen belediye başkanları içerisinde hiç kadın yoktur. 1984 yılında toplam 2202 il genel meclisi üyesinin % 0.3’ü, 1989 yılında 2653 üyenin % 0.8’i 1994 yılında 30.334 üyenin % 0.8’i kadındır

(Üşür,2003, 40-41). 1989 seçimlerinde il genel meclisi üyelerinin binde 8'i, belediye başkanlarının binde ikisi (% 0, 2'si) kadındır ("Pekin Eylem ...", 2006). 1994 seçimlerinde belediye başkanlarının % 0,4' ü kadındır (Üşür, 2003, 41). Türkiye düzeyinde bakıldığında 2004 yerel seçimleri itibarıyla toplam 3225 belediye başkanı seçilmiş olup bunlardan sadece 15'i yani % 0,47'si kadın geri kalanı ise erkektir ("Halihazırda Görevde Olan ...", 2006).

Çizelge:2 Türkiye Yerel Yönetimlerinde Kadınların Temsil Düzeyi (1999 ve 2004 Yerel Seçimleri)

Seçim Yılları/Seçilenler	Kadın Sayısı	Toplam Sayı	Yüzde (%)
1999			
Belediye Başkanlıkları	2	3.216	0,6
İl Genel Meclisi Üyeleri	44	3.122	1,4
Belediye Meclisi Üyeleri	541	34.084	1,6
2004			
Belediye Başkanlıkları	18	3.234	0,6
İl Genel Meclisi Üyeleri	54	3.184	1,7
Belediye Meclisi Üyeleri	864	34.477	2,5

Kaynak: Bu çizelge "Halihazırda Görevde Olan ...", 2006) ve (Algan, 2006) verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Kadınların ulusal ve yerel düzeyde, meclislerde şu ana dek yetersiz şekilde temsil edildikleri açıktır. Seçilen kadınların sayısının artması bizzat kadınların temsil edilme düzeyini zorunlu olarak yükseltmemekle birlikte ilk adım olarak çok önemli bir boyuttur. Siyasal temsilde niceliksel eşitlikle birlikte kadınların "temsilinden" gerçekten sözedilebilmesi için kadınların kendi politikalarını ya da çıkarlarının formüle edebilmelerini sağlayıcı mekanizmaların da oluşturulması gerekmektedir. Kadınların siyasal alanda ulusal ve yerel düzeyde eksik temsili sorununun aşılması için kadının tam anlamıyla siyasal süreçlerin içinde yer alması ve karar alma mekanizmalarına dahil olması gerekmektedir.

Malatya İlinde Kadının Siyasal Temsil Düzeyi

1924 Anayasası’nın 89. maddesi ile il olan Malatya’nın bugün 54 belediyesi, 13 ilçesi ve 493 köyü vardır (“Malatya Bel...”, 2006).² Malatya’nın 2000 yılı itibarıyla nüfusu 853.658’dir. Malatya’nın siyasal eğilimine göz atıldığında ilginç bir tablo ile karşılaşmaktadır. Genel ve yerel seçimler açısından 1970’lerin sonuna dek CHP’nin hakim olduğu bir il niteliği taşıyan Malatya 1980’lerden itibaren sağ partilerin hakim olmaya başladığı bir ile dönüşmüştür (Çizelge:3-4).

Çizelge 3: 1954 Yılından İtibaren Malatya’nın Genel Seçimlerde Seçtiği Partiler

Seçim Yılları	Seçilen Partiler ve Milletvekili Sayıları			
1954	CHP → 12			
1957	CHP → 9			
1961	CHP → 5	YTP → 1		
1965	CHP → 3	AP → 2	TİP → 1	
1969	CHP → 3	AP → 1	BP → 1	Bağ. → 1
1973	CHP → 4	MSP → 1	AP → 1	
1977	CHP → 4	MSP → 1	AP → 1	
1983	ANAP → 4	HP → 2		
1987	ANAP → 5	SHP → 1		
1991	ANAP → 4	SHP → 1	RP → 1	
1995	RP → 4	ANAP → 2	CHP → 1	
1999	FP → 3	MHP → 2	ANAP → 1	Bağ. → 1
2002	AKP → 5	CHP → 2		

Kaynak: “Türkiye Seçimleri ...”, 2006) verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Genel seçimler itibarıyla 1983 yerel seçimler itibarıyla 1984 seçimleri Malatya’nın siyasi eğilimlerinde birer kırılma noktası olmuş, siyasi üstünlük CHP’den sağ partilere geçmiştir.

² Malatya örneğinde yapılan bu çalışmada, zaman sınırından ve ilgili kurumların arşivlemedeki eksikliklerinden dolayı ancak elde edilen tarihler itibarıyla elde edilen veriler çerçevesinde değerlendirme yapılabilmektedir.

Çizelge 4: 1963 Yılından İtibaren Malatya’da Yerel Seçimlerde Seçilen İlk 3 Parti

Seçim Yılları	Seçilen İlk 3 Parti		
	1. Parti	2. Parti	3. Parti
1963	CHP	YTP	Bağ.
1968	CHP	AP	Bağ.
1973	CHP	Bağ.	MSP
1977	CHP	MSP	AP
1984	ANAP	SODEP	HP
1989	ANAP	SHP	RP
1994	RP	ANAP	SHP
1999	FP	MHP	CHP
2004	AKP	CHP	MHP

Kaynak: (“Yerel Seçim Sonuçları ...”, 2006) verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

1927 yılından günümüze dek Malatya nüfusu gözden geçirildiğinde kadınların nüfusun hemen hemen yarısını oluşturdukları görülmektedir (Çizelge: 5). Nüfus açısından cinsiyetler arasındaki eşitliğin Malatya’da siyasal temsil düzeyinde irdelendiğinde ne genel seçimler ne de yerel seçimler düzeyinde sağlanamadığı görülmüştür.

Çizelge 5: Malatya İlinin Yıllar İtibarıyla Cinsiyete Göre Nüfus Dağılımı

Sayım Yılı	Nüfus			Kadın Nüfusun Toplam Nüfus İçindeki Oranı
	Toplam	Erkek	Kadın	
1927	305785	144727	161058	58.67
1935	410162	202198	207964	50.70
1940	418473	206980	211493	50.54
1945	428660	214822	213838	49.89
1950	483568	243539	240029	49.64
1955	342835	174198	168637	49.19
1960	394172	198990	195182	49.52
1965	452624	230274	222350	49.12
1970	510979	256777	254202	49.75
1975	574558	294992	279566	48.66
1980	606996	308860	298136	49.12
1985	665809	338191	327618	49.21
1990	702055	354141	347914	49.56
2000	853658	434497	419161	49.10

Kaynak: DİE, 2002:45 verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

1935 yılından itibaren Malatya’da 18 genel seçimde seçilen toplam 142 milletvekilinin 1’i kadındır (Çizelge: 6). Malatya’da seçilen Mihri İ. PEKTAŞ, 1935 (V.Dönem) yılında seçilmiş ve onu izleyen 1939 ve 1943 seçimlerinde de tekrar seçilerek mecliste yer almıştır (TBMM, 108). Bu bağlamda bakıldığında seçilen 142 milletvekilinin sadece %2.1’inin kadın olduğu görülmektedir (“Türkiye’de Seçimler İllerin ...”, 2006).

Çizelge 6: Malatya İlinin Milletvekili Sayısı (1935 Yılından İtibaren)

Seçim Yılları	Malatya’da Seçilen Milletvekili Sayısı	Seçilen Kadın Milletvekili Sayısı
1935	9	1
1939	10	1
1943	11	1
1946	11	---
1950	11	---
1954	12	---
1957	9	---
1961	6	---
1965	6	---
1969	6	---
1973	6	---
1977	6	---
1983	6	---
1987	6	---
1991	6	---
1995	7	---
1999	7	---
2002	7	---
Toplam	142	3

Kaynak: “Türkiye Seçimleri ...”, 2006) ve (Tuncer, 2003: 406-441) verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Kadınlara seçme ve seçilme hakkı verildiği 1935 yılından bu yana 1939 yılından itibaren yapılan 17 yerel seçimde ne Malatya merkez ne de ilçe belediyelerinde – bugün itibarıyla Malatya’nın merkez ilçe dışında 54 belediyesi vardır- kadın belediye başkanı seçilmemiştir (“Malatya Bel...”, 2006). Resmi kayıt anlamında 1999’dan itibaren olan veriler ve sözlü olarak verilen bilgilere göre il genel meclisine hiç kadın üye seçilmemiştir (Çizelge:7).

Çizelge 7: Son Üç Yerel Seçim Sonucuna Göre Malatya İl Genel Meclisi Üyelerinin Dağılımı

Seçim Yılı	Toplam İlçe Sayısı	Seçilen Üye Sayısı	Kadın Üye Sayısı	Üyelerin Partilere Göre Dağılımı											
				AK P	AN AP	CH P	DS P	DT P	DP P	FP P	MP P	SP P	S		
1994		41	0	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
1999	14	43	0	---	2	10	2	1	3	1	1	1	5	0	-
2004	14	44	0	34	---	7	-	-	-	-	-	2	1	-	-

*Bilgiler Malatya İl Özel İdaresi'nden sözlü olarak edinilmiş olup 1994 yılı seçim sonuçları için ayrıntılı verilere ulaşılamamıştır.

Malatya merkez belediye meclisine 1984'den günümüze dek seçilen 173 üyeden 2'si kadındır (Çizelge: 8).

Çizelge 8: Malatya Merkez Belediye Meclis Üyeleri

Seçim Yılı	Seçilen Üye Sayısı	Kadın Üye Sayısı	Üyelerin Partilere Göre Dağılımı											
			AK P	AN AP	CH P	DS P	DT P	DP P	FP P	MP P	SP P	S		
1984	31	0	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
1989	31	1	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
1994	37	0	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
1999	37	0	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
2004	37	1	27	---	1	---	---	-	-	-	9	-	-	-

*Bilgiler Malatya Belediyesi'nden sözlü olarak edinilmiş olup 2004 yılı dışındaki seçim sonuçları için ayrıntılı verilere ulaşılamamıştır.

2004 yılı yerel seçimlerinde Malatya merkez ve ilçelerinde bulunan toplam 343 mahalleden 1’ine kadın muhtar seçilmiştir.³ Malatya merkez ve diğer ilçeleriyle birlikte toplam 497 köyüne seçilen muhtarlardan ise sadece 1’i kadındır.⁴(Bu veriler Türkiye İstatistik Kurumu Malatya Bölge Müdürlüğü’nde yayınlanmamış çalışmalardan alınmıştır).

Çizelge 8: Siyasi Partilerin Malatya İl Yönetim Kurulu ve Merkez İlçe Yönetim Kurulu Üye Sayıları ve

Siyasi Parti Adı	Cinsiyet Dağılımı (2006 Yılı Ağustos Ayı İtibarıyla)				Merkez İlçe Yönetim Kurulu Üye Sayısı			
	İl Yönetim Kurulu Üye Sayısı				Merkez İlçe Yönetim Kurulu Üye Sayısı			
	Toplam	Kadın	Erkek	Kadın Üyelerin Toplama Oranı %	Toplam	Kadın	Erkek	Kadın Üyelerin Toplama Oranı %
AKP	55	7	48	12.73	47	2	45	4.26
ANAP	46	7	39	15.22	27	3	24	11.11
BBP	18	---	18	100	14	---	14	100
BTP	22	2	20	4.09	11	---	11	100
CHP	15	3	12	20	15	3	12	20
DSP	13	0	13	100	10	1	9	10
DTP	10	3	7	30	5	---	5	100
DYP	40	1	39	2.5	20	---	20	100
EMEP	10	3	7	30	6	2	4	33.33
GP	7	---	7	100	6	---	6	100
HYP	7	1	6	14.29	7	---	7	100
İP	15	3	12	20	---	---	---	---
MHP	14	3	11	21.43	17	---	17	100
MP	7	1	6	14.29	5	1	4	20
ÖDP	7	1	6	14.29	6	1	5	16.67
ÖTP	7	1	6	14.29	4	2	2	50
SHP	15	1	14	6.67	14	1	13	7.14
SP	16	---	16	100	14	0	14	100
UBP	7	---	7	100	---	---	---	---
YP	7	1	6	14.29	5	---	5	100
TOPLAM	338	37	295	10.95	233	16	204	06.87

*Siyasi partilerle ilgili veriler Malatya Emniyet Müdürlüğü’nden temin edilmiştir.

*Kimi Parti isimlerinin kısaltmalarının tam açılımı şu şekildedir. DTP: Demokratik Toplum Partisi ,HYP: Halkın Yükselişi Partisi ÖTP: Özgür Toplum Partisi UBP: Ulusal Birlik Partisi

*Bu partilerde sadece DTP ve HYP’nin il başkanları kadındır.

³ Malatya’nın Arapgir İlçe Belediyesi Hocaali Mahallesi muhtarı F. Melek AKŞAHİN

⁴ Malatya’nın Darende İlçesinin Balaban Köyü muhtarı Leyla ÖZALP

Kadınların Malatya'daki siyasi partilerin yönetim organlarındaki oranına bakıldığında da durum kadınlar açısından pek iç açıcı görünmemektedir (Çizelge: 8). Malatya'daki tüm siyasi partilerin İl yönetim kurulu üyelerinin yaklaşık %11'i, ilçe yönetim kurulu üyelerinin ise % 6.9'u kadındır.

Siyasal temsil açısından kadınların durumuna Malatya'dan bakıldığında buradaki durumun da Türkiye gerçeğiyle örtüştüğü ortaya çıkmaktadır. Kadın ne parlamentoda ne yerel meclislerde ne de siyasi partilerde yeterince yer almamakta ve temsil olanağına sahip olamamaktadır. Üstelik bu durum neredeyse -iktidarda olsun olmasın- tüm siyasi partiler açısından aynı özellikleri taşımaktadır. Solda da sağda da kayda değer bir değerde siyasal alanın kapıları kadın için sonuna kadar açılmamaktadır. Kadınları siyaset dışına atan döngülerin kırılması ve siyasal alanda eşit şartlarda mücadele etmek için gerekli zemin oluşturulmalıdır. Kadınların siyasal alandaki yokluğu ya da eksik temsili sorununun çözümü için niceliksel artış tek çözüm yolu olmamakla birlikte ilk aşamada atılabilecek adım en azından temsil düzeyinde cinsiyetler arasındaki eşitliğin sağlanması olmalıdır. Bunun için görünür ya da görünmez birçok engeli aşmanın en etkili çözüm yolu kota uygulamasıdır. Zorunluluk zamanla yerini siyasal bilinç ve kültürle desteklenmiş bir alt yapıyla siyasal gerekliliğe bırakacak ve kadının siyasal alandaki varlığı temel unsurlardan biri haline alacaktır.

KAYNAKÇA

ALGAN, Ayten, (2006), "Yerel Yönetimlerde Yüzde 100 Erkek Kotası", <http://www.bianet.org/2006/04/04/76827.htm>, Erişim Tarihi: 13.11.2006.

ARBLESTER, Anthony, (1999), Demokrasi, Çev: Nilüfer Yılmaz, Ankara: Doruk Yayınları.

BORA, Aksu, (2006), "Yerel Politikada Kadınlar", <http://www.ozgurpolitika.org/2004/02/11/allgor.html>, Erişim Tarihi: 13.08.2006.

BEETHAM, David, Kevin BOYLE, (1998), Demokrasinin Temelleri, Çev. Vahit Bıçak, Ankara: Liberte Yayınları.

GÜNEŞ, İhsan, (2003), Türk Parlamento Tarihi, TBMM –V. Dönem (1935-1939), I. Cilt, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.

GÜREL, Zeynep Damla, (2006), "YORUM-Tek çözüm: Kadın kotası",

http://www.abhaber.com/haber_sayfasi.asp?id=10391, Erişim Tarihi: 10.11.2006.

GÜREL, Zeynep Damla, Elif Şimşek, Tunga Yılmaz, (2006), “Türk Siyasi Hayatında Kadının Rolü ve Kadına Yönelik Düzenlemeler”, <http://www.turkis.org.tr/icerik/zdgmak.doc/>, Erişim Tarihi: 10.11.2006.

“Halihazırda Görevde Olan Kadın Belediye Başkanları”, (2006), <http://www.yerelbilgi.gov.tr/YerelBilgi/HtmlIcerik/HazirRapor1.html>, Erişim Tarihi:16.09.2006.

KORAY, Meryem, (1998), “Kadın Hareketinin İdeolojisi ve Toplumun Demokratik Açıdan Sorgulanması”, Ed. Oya ÇİTÇİ, 20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek, Ankara: TODAİE Yayınları, s. 455-465.

“Malatya Belediyesi Web Sayfası”, (2006), <http://www.malatya.bel.tr>, Erişim Tarihi:17.07.2006.

“Pekin Eylem Platformunun Uygulanmasına Yönelik Soru Formuna Verilen Yanıt”, (2006), <http://www.kssgm.gov.tr/belgeler/uaicevap.html>, Erişim Tarihi: 13.11.2006.

YARAMAN, Ayşegül, (1998), “Türkiye’de Kadınların Siyasal Temsili ve Basın Gündemi”, Ed. Oya ÇİTÇİ, 20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek, Ankara: TODAİE Yayınları, s. 433-439.

T.C. Başbakanlık DİE, (2002), 2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, İl: Malatya, Ankara: DİE Yayınları.

TUNCER, Erol, (1999), Seçim ’99, 18 Nisan 1999 Milletvekili Genel Seçimleri Sayısal ve Siyasal Değerlendirme, Ankara: TESAV Yayınları.

TUNCER, Erol, (2003), Osmanlıdan Günümüze Seçimler (1877-2002), Ankara: TESAV Yayınları.

“Türkiye’de Nüfus Sayımları 1997-2000”, (2006), <http://www.belgenet.com/arsiv/nufus.html>, Erişim Tarihi: 18.09.2006.

“Türkiye’de Seçimler İllerin Milletvekili Sayıları 1961-2002 Seçimleri”, <http://www.belgenet.com/secim/secim-05.html>, 19.07.2006, Erişim Tarihi: 16.09.2006.

“Türkiye Seçimleri, 1954, 1957, 1961, 1965, 1969, 1973, 1977, 1983, 1987, 1991, 1995, 1999, 2002 Yılı Genel Seçim Sonuçları”, (2006), http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=2&il_id=812, http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=3&il_id=746,

[.http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=4&il_id=679](http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=4&il_id=679),
[.http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=5&il_id=612](http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=5&il_id=612),
[.http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=6&il_id=545](http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=6&il_id=545),
http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=7&il_id=478,
http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=8&il_id=411,
http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=9&il_id=344,
http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=10&il_id=277,
http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=11&il_id=203,
http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=12&il_id=124,
http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=13&il_id=44,
http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=14&il_id=944, Erişim Tarihi:
19.07.2006.

TÜRKÖNE, Mümtaz'er, (2003), Siyaset, Ankara: Lotus Yayınevi.

ÜŞÜR, Serpil Sancar, (1998), "Siyasal Alanda Cinsiyetçilik ve Kadınların Söylemsel Kuşatılmışlığı", Ed. Oya ÇİTÇİ, 20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek, Ankara: TODAİE Yayınları, s. 531-542.

ÜŞÜR, Serpil Sancar, (2003), T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı KSSGM, TBMM Kadının Statüsünü Araştırma Komisyonu Raporu, Ankara.

"Yerel Seçim Sonuçları Malatya İli 1963, 1968, 1973, 1977, 1984, 1989, 1994, 1999, 2004 Yılı Yerel Seçim Sonuçları", (2006), http://www.yerelnet.org.tr/secimler/il_secim.php?ilid=44&yil=1963,1968,1973,1977,1984,1989,1994,1999,2004, Erişim Tarihi: 11.07.2006.